

Güney Kafkaslarda Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi Bağlamında Zengezur Koridoru'nun Önemi

Ahmet Nazmi Üste ^{a,b}, Ülviyye Sanılı Aydın ^c

Özet

Bu çalışmanın amacı, Güney Kafkaslarda Zengezur Koridoru'nun Bölgesel Güvenlik Kompleksi teorisi bağlamında önemini analiz etmektir. Araştırma yöntemi olarak literatür taraması kullanılmıştır. Çalışmada, Güney Kafkasların, barındırdığı devletlerin aralarındaki güvenlik ilişkileri bağlamında tam bir bölgesel güvenlik kompleksi görüntüsü verdiği, ayrıca, hem Rusya, Türkiye gibi bölgesel güçlerin hem de Amerika Birleşik Devletleri gibi bölge dışı güçlerin yine bölgesel güvenlik komplekslerinde beklenen değişkenleri karşıladığı sonucuna varılmıştır. Bu çerçevede Zengezur Koridoru'nun faaliyete başlamasının Güney Kafkaslarda bölgesel güvenlik açısından yeni bir dönem başlatacağı vurgulanmıştır. Zengezur Koridoru projesinin bölgesel güvenlik kompleksi teorisi kapsamında değerlendirilmesi çalışmanın özgün değerini oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler

Bölgesel Güvenlik Kompleksi
Teorisi
Bölgesel İşbirliği
Güney Kafkaslar
Zengezur Koridoru

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 24.05.2022
Kabul Tarihi: 20.07.2022
Doi: 10.18026/cbayarsos.1120774

An Importance of The Zengezur Corridor in The Context of Regional Security Complex Theory in The South Caucasus

Abstract

The aim of this study is to analyze the importance of the Zengezur Corridor in the South Caucasus in the context of the Regional Security Complex theory. The literature review was used as a research methodology. It has been concluded in this study that the South Caucasus has the appearance of a complete regional security complex in the context of the security relations between the states it hosts and that both regional powers such as Russia and Turkey and non-regional powers such as the United States of America meet the expected variables in regional security complexes. In this context, it was emphasized that the opening of the Zengezur Corridor will start a new era in terms of regional security in the South Caucasus. The evaluation of the Zengezur Corridor project within the scope of the regional security complex theory constitutes the original value of the study.

Keywords

Regional Cooperation
Regional Security Complex
Theory
South Caucasus
Zengezur Corridor

About Article

Received: 24.05.2022
Accepted: 20.07.2022
Doi: 10.18026/cbayarsos.1120774

^a İletişim Yazarı: nazmiuste@windowslive.com

^b Dr. Öğr. Üyesi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü. ORCID: 0000-0002-4638-6629.

^c Doç. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü. ORCID: 0000-0002-6713-5917.

Giriş

Araştırmacı-yazar ve “Öteki Kasaba” filminin yapımcılarından Herkül Millas “Türk Yunan İlişkilerine Bir Önsöz” isimli kitabının giriş bölümünü “Halklar birbirini tanımıyor, bu yüzden Türk-Yunan ilişkileri iyi değil deniliyor. Keşke öyle olsaydı! Sorun çok daha çetrefildir. Halklar birbirini yanlış tanıyor” (Millas, 1989, s.17) şeklinde bir ifade ile başlatmıştır. Bu ifade bütün coğrafi yakınlığa hatta komşuluğa rağmen iki toplumun üzerindeki sis bulutunun sebeplerini anlamayı önemli hale getirmektedir. Genel olarak farklı devletler arasındaki sorunlar için aceleci bazı çözüm teklifleri ile söze başlanır. Oysa o sis bulutunun arkasındaki resmi doğru görerek, anlayarak çözüm olasılıklarını konuşmanın sürdürülebilir bir çözüm için gerekliliğine inanmaktayız.

Martin Wight, 1966'da yazdığı “Niçin Bir Uluslararası Teori Yoktur?” başlıklı makalesinde uluslararası alanı bir “çatışma, güvenlik ve hayatta kalma” alanı, buna mukabil ulusal alanı da “iyi yaşam”ın alanı olarak vurgulamıştır. Ne var ki uluslararası siyasal ve ekonomik gelişmeler, realist nitelikli bu önermenin küresel ölçekteki olguların tamamını açıklamakta yetersiz kalmıştır. Nitekim Wight, daha sonraki çalışmalarında, özellikle iki büyük dünya savaşı arası dönemi incelediğinde, realizm ve ütopyacılık arasında bir “orta yol”un varlığını göz ardı ettiğini kabul etmiştir (Linklater, 2012, s.120-121).

“Orta yolcular” olarak görebileceğimiz İngiliz Okulu teorisyenleri, realizmin ve neo-realizmin iddia ettiğinden daha düzenli ve medeni bir dünyanın varlığına vurgu yaparlarken hiçbir zaman ütopyacılar kadar iyimser olmamışlardır. İngiliz Okulu düşünürleri, şiddetin tam olarak ortadan kalkabileceğine ve ebedi bir barışa da inanmamaktadırlar. İngiliz Okulu düşünürleri, ulusal toplumlarda görülen iş birliği düzeyinin ve güvenlik ortamının uluslararası sistemde de oluşabileceğini iddia etmektedirler (Linklater, 2012).

Dünyanın önemli stratejik alt sistemleri arasında Kafkaslar, tarih boyunca bölge dışı ve bölge kaynaklı etkiyle birçok çatışmaya ev sahipliği yapmıştır. Tarihten gelen kemikleşmiş sorunlar, farklı kültürel kimliklerin bir arada yaşaması, yakın dönemde yaşanmış kanlı çatışmalar, işgaller ve bölgenin enerji bölge ve güzergahlarının tam ortasında yer alması Kafkasları özgün bir alt sistem olarak tanımlamaya yetmiştir. Daha önce uluslararası ilişkilerdeki çalışmalarıyla İngiliz Okulu içerisinde değerlendirilen Barry Buzan başta olmak üzere Ole Waever gibi düşünürler, kökleri 1985'te Kopenhag Üniversitesi bünyesinde kurulan “Barış ve Çatışma Araştırma Merkezi”nde Avrupa Güvenliği çalışma grubunun yürüttüğü “Avrupa Güvenliği'nin Askeri-Olmayan Boyutları” başlıklı projeye ortak çalışmalara imza atmış ve Kopenhag Okulu olarak da anılan bir yapıyı geliştirmişlerdir. Buzan ve Weaver, bölgesel sorun alanlarına ilişkin yapıları incelerken salt askeri güvenlik ve devlet eliyle yürütülen konuların ötesinde bir güvenlik anlayışını tartışmalara taşımışlardır. Bu düşünürler ve temsil ettikleri okulun yaklaşımına göre bölgesel güvenlik sorunları askeri ve devletler arası ilişkilerin yanında, çevreden ekonomiye ve toplumsala uzanan bir bütün içerisinde incelenmelidir.

Buzan'ın geliştirmiş olduğu “Bölgesel Güvenlik Kompleksleri Kuramı” bölgesel sorun ve konuların, uluslararası sistem ya da aktör olan devletlerin etkileri dışında kalan faktörlerden de etkilendiği özellikle bölgesel devletlerin karşılıklı güvenlik etkileşimleri (güvenikleştirme/güvenlikdışlaştırma) çerçevesinde konuya bakmanın analizlerde başarı getireceği ifade edilmiştir. Böylece bölgesel güvenlik kompleksi içerisinde yer alan devletlerin

güvenlik konuları birbirlerinden bağımsız değerlendirilmeyecek derecede birbirine bağlı birimlerden oluşmaktadır (Kaya, 2019, s.55-56).

Bu bağlamda, Kafkaslarda yer alan özellikle Türkiye, Ermenistan ve Azerbaycan devletleri ve bu bölge üzerinde etkisi olan Rusya Federasyonu ve Amerika Birleşik Devletleri arasındaki ilişkilerin bir bölgesel güvenlik kompleksi teorisine uyarlanabildiği görülmektedir. Azerbaycan'ın işgal atındaki topraklarını geri almak üzere başlayan 2. Karabağ Savaşı, Rusya, Azerbaycan ve Ermenistan arasında imzalanan Ateşkes Antlaşması ile sona ermiştir. Bu Ateşkes Antlaşması'ndan sonra bölgede dikkat çeken bir mutabakat da Azerbaycan ve Türkiye arasındaki Şuşa Beyannamesi olmuştur. Her iki belgeye imzacı olan Azerbaycan devleti böylece her iki irade beyanını birbirine bağlamıştır. Bu durum bölgenin geleceği için bir kırılma noktası da olabilir, hiçbir şeyin değişmediği bir geleceğe de yol alabilir. Koronavirüs pandemisi ile öncesi dönemden çok farklı bir döneme giren dünya ve küresel siyaset, öngörülerini zorlaştıran bir dönemi başlatmıştır. Uluslararası sistemde görülen toplumsal faaliyetler ve teknolojik gelişmeler, yeni güvenlik konu ve alanları ortaya çıkartmaktadır. Bu alanlar çevreden uzay güvenliğine kadar uzanabilecek boyuttadır. Örneğin, Robert Falkner ve Barry Buzan, artan çevre bilinci ve güvenlik algısındaki gelişmeler sonucunda "çevresel idarecilik" kurumunun ortaya çıkışını incelemeye başlamışlardır (Erpul, 2022, s.41-42).

Çalışma İngiliz Okulu ve Koppenag Okulu düşünürlerinin geliştirdiği teoriler ile Kafkaslardaki pratik arasında bir örtüşme yakalamış ve yeni gelişmeler ışığında Azeri-Ermeni Ateşkesi ve Şuşa Beyannamesi çerçevesinde Zengezur Koridoru'nun gerçekleştirme senaryosunu tartışmaya açmayı hedeflemiştir.

Güvenlik ve İşbirliği Bağlamında Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi

Güvenlik kaygısı ve güvenliği tehdit eden olgular farklı toplumların aralarında ilişki geliştirmesine önemli bir engel oluşturmaktadır. Samuel Huntington, ünlü makalesini 1996'da "Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Yapılması" isimli bir kitaba çevirerek yayınladığında "Medeniyetler Çatışması" tezinde güvenlik sorunlarını medeniyetler arası çatışmalara dayandırarak analiz etmiştir (Huntington, 1996). Bu analiz Kopenhag Okulu teorisyenlerince eleştirilmiştir. Barry Buzan ve Ole Waever'ın 2003 tarihli "Bölgeler ve Güçler: Uluslararası Güvenliğin Yapısı" isimli kitaplarında Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistemin oluşumuna etki edebilecek faktörleri analiz etmişlerdir. Bu analizlerinde neo-realistlerden farklı olarak, onların temel aktör gördüğü devletlerin dışındaki aktör yapılarına da vurgu yapmışlardır. Buzan ve Waever'ın analizi "bölge" olgusuna vurgu yapmaktadır. Bu yaklaşımları özellikle Soğuk Savaş sonrası erken dönem tartışmaları içerisinde yeni dünya düzeninin nasıl olacağına cevap bulma çabalarına katkı niteliğindedir. Buzan ve Waever Soğuk Savaş sonrasında kutup niteliğinde ortaya çıkabilecek aktörlerin sadece tek bir devletten oluşmayabileceğini, devletlerin oluşturdukları ittifakların da bir güç odağı gibi, bir kutup gibi davranabileceğini ifade etmiştir. Bu süreçte Avrupa Birliği'nin gösterdiği gelişmeler bu savı destekler bir argüman olmuştur. Buzan ve Waever, dünya siyasetinde etkili olan devletleri üç kategoride değerlendirmişlerdir:

- a. Süper Güçler: küresel siyasete etki edecek seviyede siyasi, ekonomik ve askeri güç potansiyeline sahip olan devletlerdir. İki kutuplu sistemde Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği bu kategoriye örnek oluşturmaktadır.

- b. Büyük Güçler: Süper güçler kadar yüksek bir kapasiteye sahip olmasalar da küresel çaptaki olaylarda mutlaka dikkate alınması gereken kapasiteye sahip devletlerdir. Japonya, İngiltere, Almanya gibi devletleri bu kategoride örnek göstermek mümkündür.
- c. Bölgesel Güçler: bu kategorideki devletler bölgelerindeki gelişmeler üzerine etki edebilecek ve bölgesel konularda dikkate alınması gereken devletlerdir (Kaya, 2019, s.57-58). Örneğin, söz konusu bölge Karadeniz, Balkanlar, Ortadoğu, Kafkaslar ya da Doğu Akdeniz ise Türkiye bölgesel bir güç olarak değerlendirilmelidir.

Bu okulun temsilcilerinden Barry Buzan, eleştirisini "Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi" ile somutlaştırmıştır. Bu teoriye göre, Soğuk Savaş sonrası yaşanabilecek güvenlik temelli sorunlar, medeniyetler arasında değil bölgeler arasında ve bölge içi aktörler arasında yaşanacaktır. Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi de bölgesel düzeydeki güvenlik meselelerinin anlamlı bir analizi için geliştirilmiştir. Buzan, bölgesel güvenliğe etki eden dinamiklerin devlet ve uluslararası sistem düzeyi dışında da aranabileceğini bu düzeyin "bölge" olduğunu belirtmiştir. Buzan, uluslararası sistemde yaşanacak yeni çatışma ya da ittifak ilişkilerinin dinsel, kültürel, medeniyet ekseninde değil bölgesel düzeyde güvenlik ilişkilerinin durumu bağlamında yaşanacağını söylemektedir (Erbaş Doğan, 2020, s.172).

Bir bölgesel güvenlik kompleksinden bahsedebilmek için kendi içerisinde güvenikleştirme dinamiklerine sahip olması gerekmektedir. Pratikte en yaygın görülen şekli, kompleks içerisindeki aktörlerin birbirlerini güvenikleştirmesidir. Diğer yandan, bir bölgesel güvenlik bölgesinden bahsedebilmek için mutlaka bölge devletlerinin karşılıklı tehdidine dayalı başka bir ifade ile karşılıklı güvenikleştirme ilişkisi içinde bağlar olması koşul değildir. Tersine işbirlikleri, yardımlaşma, dayanışma gibi bağlarla gelişen devletlerarası ilişkiler sonucu güvenikleştirilme süreçleri de yaşanabilecektir. Böylece, bu iş birliklerine dayandırılan bir bölgesel güvenlik kompleksinden bahsetmek de mümkün olacaktır (Buzan ve Waever, 2003, s. 55-57). Bu durumda güvenikleştirilen unsur bölge dışı bir unsur olabilecektir. Bu nedenle bölgesel güvenlik komplekslerinde her zaman bölgesel düzeyde bir güvenikleştirme sürecinin varlığı söz konusudur. Bölge devletlerinin ortak bir güvenlik sorununu güvenikleştirmeleri "olumlu güvenikleştirme" olarak kavramlaştırılırken, bölge devletlerinin doğrudan birbirlerini güvenlik tehdidi görüp güvenikleştirmeleri ise "olumsuz güvenikleştirme" olarak kavramlaştırılabilecektir. Ayrıca, bölgesel güvenlik kompleksi içerisindeki devletler güç dağılımlarıyla alakalı olarak tıpkı uluslararası sistem tipolojilerinde olduğu gibi tek kutuplu, iki kutuplu, çok kutuplu gibi güç dağılımları gösterirler. Bu kompleks içi sisteme etki edebilecek sistem dışından süper veya büyük güç niteliği taşıyan devletler olabilecektir. (Kaya, 2019, s. 59-60).

Buzan, bölgesel bir güvenlik kompleksinin oluşmasında ve/veya bölge ülkelerinin bir güvenlik sistemini oluşturmasında etken faktörleri şu şekilde sıralamaktadır:

- a. Ülkelerin coğrafik olarak birbirlerine yakınlığı
- b. Bölge devletlerinin güvenliğinin birbirleriyle bağlantılı olması
- c. Bölgede devletlerinin jeostratejik çıkarların örtüşmesi ve buna bağlı olarak karşılıklı güç ilişkileri ya da rekabetin varlığı
- d. Bölge ülkeleri arasında komşuluk, savunma, destek, şüphe veya korku içeren önemli etkileşimlerin varlığı.

Buzan ve Kopenhagen Okulu'nun temsilcisi kuramcılar, iki kutuplu sistem sonrasında bölgesel güvenlik komplekslerinde askeri, siyasal, ekonomik, sosyal ve çevresel konuların güvenlikleştirildiğini belirtmişlerdir. Askeri güvenlik açısından sert güç unsurlarının durumunu, siyasal güvenlik açısından iktidar ilişkilerini, ekonomik güvenlikte ticaret, finans ve üretim boyutunu, sosyal güvenlik başlığında kimlik meselelerini ve çevresel güvenlik altında da küresel çevre sorunlarını öne çıkartmışlardır (Birdişi ve Gören, 2018, s.15-16). Böylece, bölgesel güvenlik kompleksi teorisi, 2003'de Barry Buzan ve Ole Waever tarafından, devlet dışı unsurları da içine alacak şekilde genişletilerek geliştirilmiştir. Bu yenilenmiş tanımda, bölgesel güvenlik kompleksleri, temel güvenlikleştirme ya da güvenlikdışlaştırma süreçleri ve güvenlik konuları birbirinden bağımsız olarak ele alınamayacak kadar bağlantılı olan "aktörler bütünü" olarak tanımlanmıştır. Bölgesel güvenlik kompleksi teorisinin temelinde yer alan önerme, güvenliği tehdit edecek unsurun coğrafi olarak yakın mesafeden geleceği üzerine inşa edilmiştir. Böylece, devletler her ne kadar ekonomik tehdit alanları coğrafi olarak çok uzak coğrafyalardan etkilense de geleneksel olarak en yakınındaki, bölgeyi paylaşan devletleri güvenlikleştirme eğilimindedirler. Bu eğilim sadece askeri ve siyasal güvenlik alanları için değil çevre gibi konular için de geçerlidir (Kaya, 2019, s.56).

Güvenlik çalışmaları kabaca bir kategorizasyona tabi tutulursa iki başlık öne çıkabilecektir: "ulusal güvenlik" ve "küresel güvenlik". Küresel güçlerin çıkarları doğrultusunda müdahil oldukları kendi coğrafyaları dışında küresel çapta bir güvenliğin varlığını ifade etmek mümkün görülmemektedir. Bu nedenle devletlerin bölgesel unsurları güvenlikleştirmeleri anlaşılabilir bir tavidir (Kaya, 2019, s.58). Bu hususa bir örnek vermek gerekirse, Finlandiya ve İsveç'in NATO'ya başvuru sürecinde Türkiye'nin bölgesel bir sorun gibi görünen bölücü terör örgütüyle ilgili hassasiyetini dile getirmesi, bu bölgesel soruna dair somut adımlar beklemesi ve NATO içerisindeki veto hakkını kullanabileceğini ifade etmesi devletlerin bölgesel sorunları, küresel güvenlik sorunlarından önce önemsediklerini, bunların ulusal güvenliği çok daha yakın ilgilendirdiğini düşündüklerini göstermektedir. Ayrıca, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın 19 Mayıs 2022 tarihli konuşmasında Yunanistan'ı eleştirirken eleştiri konuları arasında Yunanistan topraklarında ABD üssünün açılmasına izin verilmesinin yer alması, bölgesel gelişmelere gösterilen hassasiyet seviyesini de gözler önüne sermektedir. NATO gibi bir güvenlik örgütünde Türkiye ve ABD beraber olmasına karşın, ABD bölge dışı bir güçtür ve bölgedeki güç potansiyelini arttırması Türkiye açısından dikkat çekilen olumsuz bir gelişme olarak kodlanmıştır (Anadolu Ajansı, 2022). Ayrıca, bu söylem, Ege ve Balkanların çok tipik bir Bölgesel güvenlik kompleksi olduğunu da doğrulamaktadır.

Buzan ve Waever bölgesel güvenlik komplekslerini kendi içlerindeki güç dağılımı ve onu oluşturan aktörlerin nitelikleri açısından bir kategorizasyona tabi tutmuşlardır. Bu bağlamda, bölgesel güç komplekslerini gücün bölge içerisindeki dağılımı bakımından dört ayrı gruba ayırmak mümkündür. Böylece, bölgesel güvenlik kompleksleri, "standart", "merkezli", "büyük güç kompleksleri" ve "süper kompleksler" olmak üzere dört ana kategoride incelenmiştir. Standart bölgesel güvenlik komplekslerinde güvenlik boyutu bölgesel güçler arasındaki etkileşimle bağlantılıdır ve çok kutuplu olan bu yapıların kutuplarında bölgesel güçler bulunmaktadır. Merkezi kompleks modelinde ise sadece bir gücün başat olduğu tek kutuplu bir sistem görülmektedir. Büyük güç kompleksleriyle de küresel boyutta etkin olan birden fazla büyük gücün de katılabildiği iki ya da çok kutuplu bölgesel güvenlik kompleksleri kastedilmektedir (Buzan ve Waever, 2003, s. 55-69). Diğer yandan, bölgesel güvenlik kompleksinin sınırları ve güç ilişkileri durağan değildir çeşitli etmenlere bağlı olarak

değişime açıktır. Bazen bölge içi ittifak ilişkileri, bazen de bir süper ya da büyük gücün bölgeye etkisi, söz konusu değişimi tetikleyebilecektir (Buzan ve Weaver, 2003, s.53-54).

Bölgesel güvenlik kompleksi içerisindeki devletlerin herhangi bir uluslararası sistem modeline benzer güç dağılımı göstermesi, bu devletlerin, bir bütünün parçaları olarak hareket edebilecek kadar etkileşim içerisinde olduklarını, birbirlerinin kararlarına etki edebildiklerini ya da karar alma süreçlerinde dikkate alındıklarını göstermektedir. Ancak bu durum bu kompleks içerisinde yer alan devletlerin bölgesel bir "devletler toplumu" oluşturduğu anlamına gelmemektedir. Hedley Bull iki ya da daha çok devletten oluşan bir grubun aralarındaki güç ilişkisi sonucu ortaya çıkan sistemsel modelden, nasıl bir "devletler toplumu"na evrilebileceğini açıklamıştır. Bull'a göre, bir grup devletin, ortak çıkar ve değerlere sahip olduklarını fark etmeleri, aralarında kurdukları ilişkilerde kendilerini ortak bazı kural ve kurumsal yapıya bağlamaları, ayrıca, bu kurumlarda ortak görevler almalarıyla bir "devletler toplumu" ortaya çıkabilecektir (Linklater, 2012 s.127). Bull'un bu ayrıma dikkat çekmesiyle uluslararası toplumların ortaya çıkışlarına ilişkin yapılan çalışmalar boyut kazanmıştır. Toplumları birbirinden ayıran birçok konu katmanı bulunabilecektir. Tarihsel olaylar, farklı dinsel ve etnik kökler, farklı kültürel dokular, kimlikle ilişkili alanlar, bölge dışı büyük ve süper güçlerin bölgeye dair stratejileri, incelemeye odak oluşturan bölgeye ilişkin temel veri havuzlarını oluşturabilmektedirler.

Tüm farklı katmanları ayrı ayrı bünyesinde barındıran devletlerin bu farklılıklara karşın bir uluslararası toplum gibi davranabileceğini iddia eden Bull, devletlerin, kuvvet kullanımlarını sınırlandırmaları, birbirlerinin egemenlik alanlarına ve toprak bütünlüklerine saygı göstermeleri, ayrıca, bağımsız siyasal topluluklar olarak güven bozucu eylemler yapmamaları halinde çıkarlar ortak paydasında birleşerek bir uluslararası toplum kimliği kazanabileceklerini ifade etmiştir. Bull'un da temsilcisi olduğu birçok İngiliz Okulu düşünürü, uluslararası toplumun çok dinli olabileceğini, birbiriyle yönetim felsefesi ve kültürel olarak çok farklı devletlerden oluşabileceğini ifade etmişlerdir. Doğaldır ki böylesi kökten farklılıklar tarihte yaşanmış kötü anılarla da yoğrulmuş olabilecektir. Bu noktada diplomasiye büyük görev düşmektedir. Bu görevlerden öncelikli olanı, farklı kültürler arasındaki yanlış anlamaları engellemek ve işbirliğini teşvik edecekleri zemini bulmaktır (Linklater, 2012, s.129). Buzan bu süreçte devletlerin uluslararası sistemde düzen için çalışırken ulusal varlıklarının korunması, egemenliklerine saygı gösterilmesi gibi hususlarda hassasiyet taşımalarını kabul etmektedir. Sürecin ilerlemesinde diplomasinin karşılıklı anlayış ve saygıyı geliştirmede önemli bir rol üstleneceğini, bunun da yavaş ve nazik olacağını belirtmektedir (Linklater, 2012, s.133).

Uluslararasıında ya da bölgesel güvenlik kompleksi içerisinde bir devletler toplumunun gelişmesi için sadece diplomasinin çabası yeterli olmayabilecektir. Özellikle 20. Yüzyılın başı ve 21. Yüzyılda ortaya çıkan gelişmeler sivil toplumun da süreçte rol almaya aday olduğunu göstermiştir. John Ehrenberg 2107'de yazdığı "Sivil Toplum: Bir Fikrin Eleştirel Tarihi" isimli kitabının önsözünde sivil toplumun önemine ve yükselen etkisine dikkat çekmektedir. Ehrenberg, sivil toplumun devlet iktidarına karşı durarak demokrasiyi zenginleştireceği fikrinin Amerika Birleşik Devletleri'nde Cumhuriyetçi ve Demokrat siyasetçiler tarafından benimsendiğine vurgu yapmıştır. Bu iki siyasi parti, siyasetin yapamadığını sivil toplumun başarabileceği konusunda fikir birliğine ulaşmışlardır. Başkan Bill Clinton'ın "büyük hükümetler çağı sona erdi" sözü de bu durumu doğrular niteliktedir. Çalışmasının önsözünde bu vurgu yapan Ehrenberg'in aynı çalışmanın sonuç bölümünde ise sivil toplumu

canlandırmayı da ancak siyasetin sağlayabileceğini vurgulaması (Ehrenberg, 2022, s.11, s.274) konunun sadece hükümet karşıtı üzerinden okunamayacağını, ekonomik, sosyal, siyasal ve çevresel birçok değişkenden etkilenebileceğini göstermektedir.

Zengezur Bölgesi Tarihine Kısa Bakış

"Zengezur" toponimi, bu bölgelerde yaşayan Zengi kabilelerinin ismi ve Arapların bu topraklara gelişi ile ilişkilidir. Arapçada "sur" "taş", "duvar", "kale", "kule" anlamına gelir. Zengi kabilelerinin ana vatani Orta Asya, daha kesin ifade edilirse, şimdiki Özbekistan arazileridir. Çağımızın başlarından itibaren daha geniş arazilere yayılan Zengi kabilelerinin en eski yerleşim yerlerinden biri Güney Azerbaycan'da bulunan Zencan bölgesidir. Dolayısıyla, Zengezur'un toponimi, buranın geniş alana yayılan ve tarihi kayıtlarda güçlü bir kabile olarak bilinen Zengilerle bağlantılı olduğunu göstermektedir (Urud, 2005, s.13-14).

Zengezur arazisi MÖ 4. yüzyıldan MS 8. yüzyıla kadar belli aralıklarla Kafkas Alban devleti ve Sasani İmparatorluğu, 7. - 9. yüzyıllarda Arap Halifeliği, 9. - 11. yüzyıllarda Saciler, Salariler ve Revvadiler devletleri, 12. yüzyıl - 13. yüzyılın başlarında Azerbaycan Atabeyler devleti, 13. - 14. yüzyıllarda Hulaku devleti, 14. yüzyılın sonu - 15. yüzyılın başlarında Celairiler devleti ve Büyük Timur İmparatorluğu, 15. yüzyılda Karakoyunlu ve Akkoyunlu devletleri, 16. yüzyılın başlarında Safevi devletinin bir parçasıydı. 16. yüzyılda meydana gelen Safevi-Osmanlı savaşları ve 17. - 18. yüzyılların kavuşumunda (1590-1612 ve 1724-1735) Osmanlı egemenliğinde bulunan Zengezur toprakları, hanlıklar döneminde Karabağ Hanlığı'na aitti. 19. yüzyılın başlarında Güney Kafkasların Rus Çarlığı tarafından işgali tamamlanmıştır. 1850'li yıllarda Zengezur şamahı guberniyasının, 1860'lı yıllarda ise Bakü ve İrevan guberniyaları içinde yer almıştır (Urud, 2005, s.16). 1861'de ayrı bir idari birim olarak Zengazur kazası oluşturulmuştur. Merkezi Gorus olan Zengezur kazası Aralık 1867'de kurulan Yelizavetpol (Gence) guberniyasına dahil edilmiştir. Zengezur bölgesi Cavanşir, şuşa Nahçıvan kazaları ile güneyden Aras nehri boyunca İran ile çevriliydi. Azerbaycan Halk Cumhuriyeti döneminde (1918-1920) Karabağ Valiliği'nin dört kazasından biri olan Zengazur'un arazisi 7.824 km² idi (Nerimanoğlu, 2019). 28 Nisan 1920'de Kızıl Ordu Azerbaycan'ı işgal etmiş, burada Sovyet rejimi kurulmuştur. Benzer şekilde, 29 Kasım 1920'de Ermenistan'da Sovyet rejimi kurulmuştur. 30 Kasım 1920'de Azerbaycan Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin Siyasi ve Teşkilati Kurul toplantısında Ermenistan ile ilişkiler konusu ele alınmış, müzakereler sonucu Sovyet Azerbaycan ile Sovyet Ermenistan arasında sınır olmadığı gerekçesi ile Zengazur bölgesinin Ermenistan arazilerine dahil edilmesi kararı alınmıştır (Kasımlı, 2021). 1920 yılına kadar, yani Ermenistan SSC'nin arazisine geçmeden önce Zengezur kazası dört bağımsız ilden oluşmuştur: Mehri, Kafan, Zengezur (kaza merkezi Gorus şehri burada yer almıştır) ve Sisyan (Urud, 2005, s.17-18). 1930'da Mehri bölgesi arazisinde Ermenistan SSC'ye dahil edilen Mehri ili ve Azerbaycan SSC'ye dahil edilen Zengilan ili kurulmuştur. Yine 1930'da Kafan bölgesinin bir kısmı Kafan ili olarak Ermenistan SSC'ye bağlanmıştır. Geriye kalan kısımda 1933'de kurulan Kubatlı ili Azerbaycan SSC sınırlarına dahil edilmiştir. Benzer şekilde, Zengezur kazası içerisinde yer alan ve aynı adı taşıyan Zengezur ili 1930'da ikiye bölünerek, Gorus ve Laçin illeri oluşturulmuş, Gorus ili Ermenistan SSC, Laçin ili ise Azerbaycan SSC sınırlarına dahil edilmiştir (Urud, 2005, s. 17-18). Böylece, Zengezur bölgesinin batı kısımları Ermenistan arazileri ile birleştirilmiş, sadece Azerbaycan ve Türkiye arasındaki kara bağlantısı ortadan kaldırılmamış, Azerbaycan'ın esas hissesi ile Nahçıvan, Nahçıvan ile Türkiye arasındaki kara bağlantısı da kesilmiştir. 23 Ocak

Güney Kafkaslarda Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi Bağlamında Zengezur Koridoru'nun Önemi

1932'de Tahran'da imzalanan Türkiye - İran Sınır Antlaşması hükümleri gereğince, Ağrı Dağı'nın tamamının Türkiye'ye verilmesine karşılık, Van civarındaki bir miktar arazi (Kotur kazası ve çevresi) İran'a bırakılmıştır (Metin, 2021). Bu antlaşma kapsamında Mustafa Kemal Atatürk'ün doğrudan girişimi ile İran'la toprak mübadelesine girilerek Iğdır ilinin en doğusunda yer alan Aralık ilçesinin Dilucu bölgesi Türkiye sınırları içerisine dahil edilmiş, Türkiye ile Nahçıvan arasında 17,706 km'lik bir sınıra sahip olunmuştur.

Günümüzde Zengezur bölgesinin arazisi (Şekil 1), ağırlıklı olarak şimdiki Ermenistan Cumhuriyeti'nin Gorus, Sisian, Gafan, Mehri ve Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Laçın, Kubadlı, Zengilan illeri topraklarını kapsamaktadır (Nerimanoğlu, 2019). Bölge, tarihen zengin bakır ve tuz madenleri, taş ocakları, sulak toprakları, geniş ormanlık alanları, tarım ve hayvancılık arazileri ile bilinmektedir. Bölgenin belli kısımlarının dağlık arazilerle kaplanması, burada gür ve hızlı akan nehirlerin oluşmasını sağlayan en önemli etkenlerden biridir. Diğer taraftan, Büyük İpek Yolu üzerindeki konumu nedeniyle Zengezur zanaatkarlığın ve ticaretin geliştiği, refah düzeyinin yüksek olduğu bölgelerden biri olarak bilinmektedir.

Şekil 1. Zengezur bölgesi

Zengezur'un stratejik konumu ve verimli arazileri onun tarih boyunca güç mücadelelerinin merkezinde yer almasına neden olmuştur. Söz konusu çatışmalar bölgede Zerdüş, Hıristiyan ve İslam dinlerinin yayılması için ortam yaratmıştır. Bununla birlikte, çağdaş dönemde

Zengezur'un daha çok Büyük Selçuklu, Atabeyler, Karakoyunlu, Akkoyunlu ve Safevi gibi Türk devletlerinin idareciliğinde kalması sonucu burada dini inanç ve etnik köken olarak Türk - İslam kimliği ağırlık basmıştır. Öncesinde doğudan batıya uzanan Büyük İpek Yolu üzerinde ana noktaları kontrol etmek, Kafkaslar ve Orta Asya gibi büyük hammadde rezervlerine sahip olmak ve sınırlarını sıcak denizlere dayamak isteyen Rus Çarlığı, sonrasında SSCB'nin yürüttüğü etno-federalist siyaset neticesinde Zengezur'un dini ve etnik kimlik yapısı önemli değişikliklere maruz kalmıştır. Bu topraklarda Ermeni nüfus sayısını artırmak için Rus Çarlığı İran ve Osmanlı topraklarından binlerce Ermeni'yi göç ettirerek bölgeye yerleştirmiştir. 19. yüzyılın başlarında Rus Çarlık yönetimi, bahsedilen işgal altındaki topraklardaki nüfusu kaydederken, Müslümanların aksine Ermenileri iki ayrı grup halinde kaydetmiştir. İlk grup "eski sakinler" olarak adlandırılmış, ikinci grup ise "yeni gelenler" olarak kayıtlara geçmiştir. Bu "yeni gelenler" nedeniyle eski Nahçıvan, İrevan ve Karabağ hanlıklarının arazilerindeki etnik manzara giderek Ermenilerin lehine olacak şekilde değişmiştir (Hasanlı, 2020). Dolayısıyla, kendi stratejik planına uygun olarak Zengezur'da hakimiyet sağlamayı hedefleyen Ruslar için bölge halkı arasında destekçiler büyük önem arz etmiştir. Zengezur ve tümüyle Güney Kafkasları denetim altına alan Rusya, bölgedeki diğer iki büyük geleneksel gücü - İran ve Türkiye'yi kontrol etmeyi hedeflemiştir.

20.yüzyılın başlarında Romanovlar sülalesi Rusya Çarlığı içerisinde sosyal gerilimleri ortadan kaldırmak, halkın dikkatini sorunlardan başka konulara çekmek için ulusal çatışmaları kışkırtmaktan çekinmemiştir. Böyle bir politikanın en bariz örneklerinden biri Zengezur'da meydana gelen 1905-1906 Ermeni - Müslüman çatışmasıdır. Bu dönemde Rusya Çarlığı'nın da kışkırtması ile Ermeniler bölgede nüfus üstünlüğü sağlamak için Müslüman nüfusa karşı katliam gerçekleştirmişlerdir (Bayramov ve Edi, 2020). Ekim Devrimi'nin meydana geldiği karmaşık dönemde - 1917 - 1922 yılları arasında Bolşevik Rusya'sı tarafından Zengezur'un Müslüman ahalisi ikinci kez Ermeni katliamı ve sürgüne maruz kalmış, halkın büyük bir kısmı sonradan memleketine dönememiştir. 1980'lerin sonu - 1990'ların başını kapsayan SSCB döneminde Ermenistan Azerbaycan'a karşı açıkça toprak iddialarında bulunarak, askeri bir hareket başlatmıştır. 1988 - 1992 yılları arasında Dağlık Karabağ'da meydana gelen çatışma sonucu Zengezur'un doğu kısımları da Ermeni işgaline maruz kalmış, izlenen etnik temizleme sonucu bölgenin hem Ermenistan, hem Azerbaycan sınırları içerisinde yaşayan 1 milyondan fazla Müslüman nüfusu zorla yerinden edinilmiştir. Rusya güdümlü Ermeni birlikleri Azerbaycan arazilerinin yaklaşık %20'sini işgal etmiştir. Azerbaycan'a yönelik askeri saldırı sonuçlarının ortadan kaldırılması ve yaklaşık otuz yıl süren BM Güvenlik Konseyi'nin 822, 853, 874 ve 884 sayılı kararlarının uygulanmasına ilişkin müzakereler süreci, Ermenistan'ın yapıcı olmayan tutumları nedeniyle sonuç vermemiştir. Zaman zaman sıcak çatışmalara dönüşen ateşkes ihlalleri 2020 yılında kırk dört gün devam eden, Azerbaycan'da yaygın kullanılan isimle 2. Karabağ Savaşı'na yol açmış, sonuç olarak Azerbaycan sınırları içerisinde yer alan araziler işgalden kurtarılmıştır. Böylece, Güney Kafkaslarda yeni bir dönem başlamıştır.

Zengezur Koridoru Boyunca Bölgesel İşbirliği Olanakları

2. Karabağ Savaşı sonrasında imzalanan iki önemli belge Zengezur bölgesini doğrudan ilgilendirmektedir. Bu belgelerden birincisi, 27 Eylül 2020'de başlayan savaşın sona ermesini sağlayan, 10 Kasım 2020 tarihinde Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, Ermenistan Başbakanı Nikol Paşinyan ve Rusya Federasyonu Devlet Başkanı Vladimir Putin arasında

imzalanan üçlü Ateşkes Antlaşması'dır. Antlaşmanın imzalanması ile birlikte iki devlet arasındaki tüm çatışmalara 10 Kasım 2020 tarihinde Moskova saati ile 00.00 itibarıyla son verilmiştir. Antlaşma dokuz maddeden oluşmaktadır. Bu Ateşkes Antlaşması'nın muhteviyatına bakıldığında adeta bir barış antlaşması hükümleri içermektedir. Antlaşma'nın özellikle 9. Maddesi incelendiğinde barış dönemine katkı yapacak projeler dikkat çekmekte, Rusya'nın Ermenistan'daki demiryolu işletmeleri üzerindeki imtiyazı kendi lehine çok iyi kullanarak ticaret güzergahlarında kontrolü ele geçirdiği gözlemlenmektedir. 9. maddede şunlar vurgulanmıştır: "Bölgedeki tüm ekonomi ve ulaşım bağlantıları açılacaktır. Ermenistan Cumhuriyeti vatandaşların, araçların ve yüklerin her iki yönde engelsiz hareketini organize etmek için Azerbaycan Cumhuriyeti'nin batı bölgeleri ile Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti arasındaki ulaşım bağlantılarının güvenliğini garanti etmektedir. Ulaşım kontrolü, Rusya Federasyonu Federal Güvenlik Servisi Sınır Muhafıza Servisi organları tarafından gerçekleştirilecektir. Tarafların mutabakatı ile Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'ni Azerbaycan'ın bölgelerine bağlayan yeni ulaşım bağlantılarının inşası gerçekleştirilecektir" (Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, 2020). Anlaşıldığı üzere, 9. Madde, Zengezur bölgesinin çoğunluğunu oluşturan batı kısımlarının Ermenistan sınırları içerisine dahil edilmesi ile Azerbaycan'ın Nahçıvan Özerk Bölgesi ile kaybettiği kara bağlantısının yeniden sağlanmasına vurgu yapmaktadır. Nahçıvan'ın bağlı bulunduğu Azerbaycan ile kara bağlantısının olmayışı uzun yıllar çeşitli zorluklara neden olmuştur. Özellikle Dağlık Karabağ'ın işgal altında olduğu dönemlerde bu zorluklar ikiye katlanmıştır. Antlaşma'nın imzalandığı 10 Kasım 2020 tarihinde Azerbaycan halkına seslenen, "Zergezur Koridoru" ifadesini de ilk kez kendisi kullanan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev 9. maddeyi şöyle yorumlamıştır: "Bir diğer önemli hususu özellikle belirtmek isterim. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin Azerbaycan'ın ana kısmı ile bağlantısı bu belgede tesis edilmiştir. Burada hem mevcut tüm iletişim kanallarının ve yolların açılması hem de yeni bir ulaşım ve iletişim altyapısının oluşturulabileceği ve oluşturulması gerektiği vurgulanmıştır. Bu maddenin benim ısrarımla bu belgeye dahil edildiğini söyleyebilirim. Çünkü bu maddenin Ermenistan ve Azerbaycan arasındaki Dağlık Karabağ ihtilafı ile doğrudan bir ilgisi yoktur. Ama ısrarımın kabul edilmesine sevindim. Böylece, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin Azerbaycan'ın ana kısmına kara yoluyla bağlanması için tarihi bir adım atılmış oldu" (Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, 2020). Burada altı çizilmesi gereken bir diğer önemli mesele de 9. Madde'nin sadece Azerbaycan'ın batı kesimleri ile Nahçıvan bölgesi arasında değil, aynı zamanda, Azerbaycan'ın ana kısmı ve Nahçıvan ile Türkiye arasında da kara bağlantısını sağlıyor olacağıdır. 2. Karabağ Savaşı'nın Azerbaycan'ın lehine sonuçlanması için Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından ortaya konan kesin bir siyasi irade ile her düzeyde destek veren Türkiye, üçlü Ateşkes Antlaşması'na taraf değildir. Bölge üzerindeki etkisi, Azerbaycan Ermenistan ilişkisinde Rusya'nın tarih boyunca Ermenileri kayıran politikaları dikkate alınırsa Azerbaycan'ın masada yalnız kaldığı düşünülebilir. Azerbaycan, 2. Karabağ Savaşı'ndan zaferle ayrılmış olmasının avantajlarını taşısa da antlaşma masasında Türkiye'nin garantör olarak yer alması gündeme gelmemiştir. Bu durum Ermenistan için süreçte daha rahat bir alanı ortaya çıkartmıştır. Ne var ki Azerbaycan'ın bu de jure yalnızlığı, Türkiye ve Azerbaycan'ın 15 Temmuz 2021'de imzaladıkları Şuşa Beyannamesi ile sonlanmıştır. Cumhurbaşkanı İlham Aliyev ile Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Azerbaycan'ın Şuşa şehrinde imzaladığı Şuşa Beyannamesi'nde ortak çıkarların korunmasında her iki ülkenin siyasi, ekonomik, savunma, kültür, insani, sağlık, eğitim, sosyal, gençlik ve spor alanlarındaki imkân ve potansiyelinin birleştirilmesinin öneminin altı çizildiği beynamedir.

Beynamede yer alan: “Taraflar, iki ülke topraklarından geçen Doğu-Batı/Orta uluslararası ulaştırma koridorunun rekabet kabiliyetinin artırılması amacıyla karşılıklı işbirliğini pekiştireceklerdir. Türkiye ve Azerbaycan akıllı ulaşım sistemleri teknolojilerinden istifade ederek, uluslararası ulaştırma koridorlarının Türkiye - Azerbaycan bölümlerinde transit-ulaştırma potansiyelini daha da geliştireceklerdir. Taraflar, Türkiye ve Azerbaycan’ı birleştiren Azerbaycan Cumhuriyeti Batı rayonları ile Azerbaycan Cumhuriyeti’nin Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti arasındaki koridorun (Zengezur Koridoru) açılmasının ve söz konusu koridorun devamı olarak Nahçıvan-Kars demiryolunun inşaatının iki ülke arasındaki ulaştırma-iletişim ilişkilerinin yoğunlaştırılmasına önemli katkı sağlayacağını belirtirler” ifadeleri (TCBB, 2021) 10 Kasım 2020’de imzalanan Ateşkes Antlaşması’nda masada olmayan Türkiye’nin Şuşa’da masadaki devletlere katılmasını uluslararası hukuk açısından bir gerekliliğe dönüştürmüştür. Bundan sonra Nahçıvan ve Azerbaycan arasında açılacak Zengezur Koridoru’nun tüm süreçlerinde Türkiye’nin de dahil olması beklenecektir.

Şekil 2. Zengezur Koridoru

Azerbaycan topraklarının işgalden kurtarılması ile birlikte uzun yıllardır Güney Kafkaslarda bölgesel işbirliğini kısıtlayan en önemli engellerden biri kalkmış oldu. Ateşkes Antlaşması ve Şuşa Beyannamesi ile öngörülen Zengezur Koridoru, Azerbaycan’ın batı bölgelerini Nahçıvan ile birleştirecek karayolu ve demiryolundan oluşacaktır (Şekil 2). Bu hatlar bağlantıyı Ermenistan arazilerinden geçerek sağlayacaktır. Proje kapsamında Füzuli iline bağlı Horadiz kasabasından Nahçıvan’ın Ordubad iline 166 km’lik yeni bir demiryolu yapılacaktır. Bu demiryolu Bakü’den Horadiz’e kadar uzanan ve işlek durumdaki mevcut demiryoluna entegre edilecektir (Anadolu Ajansı, 2021). Ekim 2021’de açılan Füzuli uluslararası havaalanı ile bölgenin ulaştırma ağı kapsamında hava bağlantısı da tamamlanmıştır. Esasında Sovyet döneminde Horadiz’den Ermenistan sınırına kadar bir demiryolu vardı. Bu hattın bazı bölümleri işgal döneminde tahrip edilmiş, bir kısmı ise yapılan baraj suları altında kalmıştır.

Dolayısıyla, inşaatı planlanan 166 km'lik yeni hat bu açığı kapatacaktır. Hattın Ermenistan sınırları içerisinde yer alan Zengezur bölgesinden geçen 43 km'lik bölümü için ise bu ülkenin demiryollarını 2038 yılına kadar işletme imtiyazına sahip Rusya ile mutabakat sağlanacaktır (Anadolu Ajansı, 2021 / Feyziyev, 2022).

Proje kapsamında Ordubad ile Nahçıvan'ın kuzeyinde yer alan, Türkiye-Ermenistan-İran kavşağında bulunan Velidağ istasyonunu birleştiren 158 km'lik demiryolu bağlantısının kapsamlı onarım-bakım işlemleri tamalanarak, 14 km'lik ek yeni bölüm ile Ermenistan sınırına kadar uzatılacaktır (Anadolu Ajansı, 2021). Böylece, Bakü - Horadiz - Nahçıvan demiryolu Ermenistan demiryolu ağı ile birleşecek, Ermenistan'dan Rusya ve İran'a kesintisiz ulaşım hattı oluşturulacaktır. Azerbaycan'ın başlatmış olduğu Ahmetbeyli-Horadiz-Mincivan-Ağbend otoyolu Zengezur'a kadar uzanarak, demiryolu hattına paralel güzergahta yer alacaktır (Anadolu Ajansı, 2021).

Azerbaycan'ın batı bölgeleri ile Nahçıvan'ı birleştirecek ulaşım koridoru bahsedilen şekilde oluşturulurken, Kars ile Nahçıvan arasında ayrı bir demiryolu hattı planlanmaktadır. Yukarıda anlatılan ulaştırma ağı bir bütün olarak hem Türkiye ile Azerbaycan arasında yeni ulaşım bağlantısı sağlayacak hem de Türkiye ile Rusya arasında Azerbaycan üzerinden kesintisiz kara ve demiryolu bağlantısı oluşacaktır (Anadolu Ajansı, 2021).

Zengezur Koridoru yerel, bölgesel ve küresel anlamda önem arz etmektedir. Öncelikle Zengezur Koridoru'nun, yüzyıllar boyunca insani ve ticari hareketliliğin kesişme noktasında bulunan Güney Kafkaslardaki tıkanıklığı gidereceği beklenmektedir. Özellikle Koronavirüs salgını döneminde olumsuz etkilenen bölge ekonomileri Zengezur Koridoru ile yeni bir ivme kazanma fırsatı yakalayabilir. Bu anlamda Güney Kafkas ülkeleri, Türkiye, Rusya ve İran arasında bölgesel işbirliğinin yeni bir zemini oluşabilir. Zengezur Koridoru, küresel ticaret açısından Kuzey-Güney aksı ve Orta Koridor'un kesintisiz ve daha uygun maliyetle çalışmasına katkı sağlama potansiyeline sahiptir. Bütün bunların yanı sıra, Zengezur Koridoru ile Türkiye, başta Azerbaycan olmak üzere Orta Asya ülkelerine alternatif ulaşım olanağına sahip olabilir.

Dört ülkenin kavşak noktasını oluşturacak Zengezur Koridoru'nun faaliyete başlaması, orta ve uzun vadede bölgede ticaret, turizm, ulaştırma, eğitim, sağlık, inşaat sektörleri başta olmak üzere birçok alanda sosyo-ekonomik bütünleşmeyi, sosyo-kültürel kaynaşmayı teşvik edebilir; ekonomik çıkar temelli işbirliğini kalıcı barış ve istikrara dönüştürebilir. Mevcut konjonktürde tüm tarafların ihtiyacı olan tam da budur.

Sonuç

Güney Kafkaslar, barındırdığı devletlerin aralarındaki güvenlik ilişkileri, bu devletlerin birbirini güvenleştirmesi/güvenlikdışlaştırması, tarihsel arka planın birbirleriyle alakalı gelişmeleri içermesi, çokkültürlü yapısı ve kimliklerinin oluşumunda birbirlerinin ötekisi olmalarıyla potansiyel olarak tam bir bölgesel güvenlik kompleksi görüntüsü vermektedir. Ayrıca, bölgeye ilişkin etkisi olan Amerika Birleşik Devletleri, Rusya Federasyonu gibi güçlerin etkisi, Türkiye gibi bir devletin hem bölge devleti olması hem de Azerbaycan ile arasındaki yakın iş birliği görüntüsü, yine bölgesel güvenlik komplekslerinde beklenen değişkenleri karşılamaktadır.

2020 yılı, bölge için bir kırılma yılı olabilecek gelişmelere sahne olmuştur. 2. Karabağ Savaşı 10 Kasım 2020'de de Rusya'nın arabuluculuğunda Ermenistan ve Azerbaycan arasındaki ateşkes ile hukuken sonlanmıştır. Bu Ateşkes Antlaşması'nda masada Türkiye yoktur. Söz konusu eksiklik Azerbaycan ve Türkiye arasında imzalanan Şuşa Beyannamesi ile giderilmiş, Türkiye Güney Kafkaslarda başlayan yeni sürece dahil olmuştur. Ayrıca, Zengezur Koridoru'nun Kars'a kadar uzatılması bölge devletlerinin tümü için tarihi bir fırsatın habercisidir. İngiliz Okulu'nun kuramsal şablonunu bu olası gelişmelere uyarlamak gerekirse, bölgede birbiriyle güvenikleştirme ilişkisiyle ve tarihsel alt yapıyla kopmuş gibi görünen devletler ve toplumlar arası ilişkiler, Zengezur Koridoru'nun işlemleriyle ve fiilen ticari, sanatsal, eğitimsel, ekonomik, teknik ve çevre gibi alanlarda karşılıklı akışın başlamasıyla yeni bir dönemi ortaya çıkartabilecektir. Ermenistan, Azerbaycan ve Türkiye'nin belki de tarihte ilk defa ileriye bakarak konuşabildiği, ortak kurumlar geliştirebileceği ve beraber kazanabileceği bir eşik günümüz itibariyle bu bölge devletlerinin önünde belirmiştir. Elbette süreç kolay aşılabilecek özelliklere haiz değildir. Yüzyılların tortusu altından çıkartılmak istenilen barış ancak her devletin ve toplumun iradesiyle belirecektir. Sivil toplumun bu süreçteki rolü zaman zaman hükümetlerin rolünün önüne geçecektir.

Uluslararası sistem ve bölgesel güvenlik komplekslerindeki ilişkilerin aldığı şekle etki edebilecek unsurlar sadece demokratik taleplerin etkisiyle elbette açıklanamayacaktır. Edgar Morin 99 yaşında yazdığı kitabı "Yolumuzu Değiştirelim"de Koronavirüs pandemisi ve sonrasına ilişkin tespit ve tahminlerini paylaşmıştır. Karantina sırasında hiç olmadığımız kadar kapalı kalmamıza karşılık dünyanın kaderiyle yine hiç olmadığı kadar bağ kurduğumuzu belirtmiş, belki de ilk kez dünyayı düşünmek zorunda olduğumuzu vurgulamıştır. Bu süreçte tüm insanların bir kader ortağı olduğunu belirtirken, koronavirüs'den ders çıkartıp çıkartamayacak olmamıza bağlı bir geleceği tasavvur etmeye çalışmıştır. Önerisi geçmiş ezberlerden sıyrılıp daha insani, siyasetin yeniden dirildiği, gezegenin önemsendiği bir yola girmek, eski yolu değiştirmek olmuştur. Morin 100 yaşın arifesinde yazdığı kitabını şu paragrafla bitirmiştir: "Biliyorum ki, kozmozun serüveni içinde, insanlık yeni bir tarzda, onu birleştiren Eros ile onu karşı karşıya getiren Polemos ve yok oluşa sürükleyen Thanatos arasındaki çetrefil ilişkinin öznesi ve nesnesi. Eros'un payı başlı başına belirsiz, zira körleşebilir ve o zaman aklıdan daha çok akıl, sevgiden daha çok sevgi talep eder. Macera her zamankinden daha belirsiz, her zamankinden daha korkunç ve her zamankinden daha heyecan verici. Bu maceraya kapılmış giderken Eros'un safında yer almak mecburiyetindeyiz." (Morin, 2022, s.95).

Kaynakça

Anadolu Ajansı (2021). Erişim adresi: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/zengezur-koridoru-turkiye-ile-azerbaycan-arasinda-yeni-baglanti-saglayacak/2259193>

Anadolu Ajansı (2022). Erişim adresi: <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/cumhurbaskani-erdogan-nato-ya-finlandiya-ve-isvec-in-girmesine-hayir-diyecemizi-ilgili-arkadaslarimize-soyledik/2592189>

Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı İlham Aliyev. (2020). Erişim adresi: <https://president.az/az/articles/view/45924>

- Bayramov, A. & Edi, A. (2020). Ermenistan Devleti'nin kurulması ve bölgeden Azerbaycan Türklerinin zorunlu göç ettirilmesi (1906-1953). *ADAM AKADEMİ Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(2), 377-398. DOI: 10.31679/adamakademi.676719
- Birdişli, F. & Gören, M. (2018). Bölgesel güvenlik kompleksi teorisi bağlamında Türkiye-İran arasında göç ve sınır güvenliği. *İran Çalışmaları Dergisi*, 1: 2, 11-38
- Buzan, B. & Waeber, O. (2003). *Regions and powers: The structure of international security*. Cambridge: Cambridge University Press
- Ehrenberg, J. (2022). *Sivil toplum: Bir fikrin eleştirel tarihi*. Çev. M. Doğan. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları
- Erbaş Doğan, G. (2020). Dağlık Karabağ meselesi: Bölgesel güvenlik dinamikleri üzerine bir değerlendirme. *Güvenlik Çalışmaları Dergisi*, 22(22):2, 167-181
- Erpul, O. (2022). İngiliz Okulu kuramı ve uluslararası toplumda güvenlik. *Uluslararası İlişkilerde Güvenlik içinde* (s.33-42). B. Baysal (Ed.), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Feyziyev, T. (2022). The role of Azerbaijan's victory during the Second Karabakh war in ensuring security and opening a new transport corridor in the South Caucasus region. EMERiCs Issues. Erişim adresi: file:///C:/Users/PC/Downloads/22Emerics_article_Azerbaijan_T.Feyziyev.pdf
- Hasanlı, C. (2020). *Tarihi hakikatlerden ayırıp öz maraqlarına uyğunlaşdırıblar*. Meydan TV. Erişim adresi: <https://d9mc3ts4czbpr.cloudfront.net/az/article/cemil-hesenli-tarixi-heqiqetlerden-ayirib-oz-maraqlarina-uygunlasdiriblar/>
- Herkül, M. (1989). *Türk Yunan İlişkilerine Bir Önsöz*. İstanbul: Kavram Yayınları
- Huntington, S.P. (1996). *The clash of civilizations and the remarking of world order*. New York: SIMON & SCHUSTER
- Kasımlı, M. (2021). Zengezur'un Ermenistan'a verilmesi: möteber kaynaklar ne diyor? *Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Yayınları*. Erişim adresi: <https://science.gov.az/az/news/open/16645>
- Kaya, R. (2019). Orta Asya "Bölgesel güvenlik kompleksi" ve Şangay İşbirliği Örgütü. *Uluslararası Siyaset Bilimi ve Kentsel Araştırmalar Dergisi*, 7, Özel Sayı, 53-71. DOI: 10.14782/ipsus.594452
- Linklater, A. (2012). İngiliz Okulu. S. Burchill vd. (Ed.), *Uluslararası İlişkiler Teorileri içinde* (s.119-149). Çev. A. Aslan & M. A. Ağcan. İstanbul: Küre Yayınları
- Metin, C. (2021). Atatürk dönemi Türkiye - İran ilişkileri. *Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı Atatürk Ansiklopedisi*. Erişim adresi: [https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ataturk-donemi-turkiye-iran-iliskileri/#:~:text=Uluslararası%C4%B1%20ve%20b%C3%B6lgesel%20geli%C5%9Fmelerinde%20zorlad%C4%B1%C4%9F%C4%B1,Kotur\)%20%C4%B0ran'a%20b%C4%B1rak%C4%B1lm%C4%B1%C5%9Ft%C4%B1r](https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ataturk-donemi-turkiye-iran-iliskileri/#:~:text=Uluslararası%C4%B1%20ve%20b%C3%B6lgesel%20geli%C5%9Fmelerinde%20zorlad%C4%B1%C4%9F%C4%B1,Kotur)%20%C4%B0ran'a%20b%C4%B1rak%C4%B1lm%C4%B1%C5%9Ft%C4%B1r)
- Morin, E. (2022), *Yolumuzu Değiştirelim*. Çeviri: M. Erşen. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları
- Nerimanoğlu, H. (2019). *Zengezur: 100 sual, 100 cevap*. Bakü: QHT Neşriyyatı
- TCBB (2021). Erişim adresi: <https://www.tcbb.gov.tr/assets/dosya/2021-06-15-Azaebaycan-SusaBeyannamesi.pdf>
- Urud, M. (2005). *Zengezur*. Bakü: "Nurlar" Neşriyyat - Poligrafiya Merkezi